

Sağlık Turizminin Tarihsel Gelişim Süreci (1923-2023)

Historical Development of Health Tourism (1923-2023)

Seher GÜLENC*

*Dr., Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Yunus Emre Kampüsü, 26470, Eskişehir

E-posta: sehergeyik@anadolu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5104-583X

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 27 Nisan 2023

Birinci düzeltme: 24 Mayıs 2023

Kabul: 16 Haziran 2023

Anahtar sözcükler: Sağlık turizmi,
Sosyal termalizm, Kaplıca, Türkiye.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 27 April 2023

Resubmitted: 24 May 2023

Accepted: 16 June 2023

Key words: Health tourism, Social
thermalism, Thermal spring, Türkiye.

ÖZ

İlk çağlardan itibaren insanların sağlık amacıyla termal suların bulunduğu yerlere gittikleri bilinmektedir. Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan sağlık turizminin Türkiye'deki tarihsel gelişimi farklı alt dalların da ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitlenerek gerçekleşmiştir. Çalışmanın amacı, sağlık turizminin Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze uzanan yolculuğunu Türkiye'de geçirdiği tarihi gelişim ve değişimi dönemler itibariyle ortaya koymaktır. İnceleme yaklaşımı benimsenen bu çalışmada, Türkiye'de 1923-2023 yılları arasında sağlık turizmde yaşanan kırılma noktaları kronolojik bir hat üzerinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye'deki sağlık turizminin yüzyıllık birikimi dönemselleştirme çabası içinde dört dönem üzerinden incelenmiştir. Bu dönemler "Kaplıca Merkezlerinin Açılışı (1923-1962)", "Sosyal Termalizm Uygulamaları (1963-1983)", "Sağlık Turizmine İlişkin Teşvik Politikaları (1985-2000)" ve "Reform Dönemi ve Eylem Planları (2001-2023)" şeklinde belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda yüzyıl öncesinde Türkiye'deki sağlık turizminin kaplıcalarla başladığı, termal turizm uygulamalarıyla canlandığı ve günümüzde medikal turizm, erişilebilir turizm ve ileri yaş turizmi odaklı politika ve eylem planları ile yükselen bir ivme kazandığı görülmüştür.

ABSTRACT

People have been traveling to places with thermal waters for health purposes since the earliest ages of history. The historical development of health tourism in Türkiye, which dates back centuries, has shown significant development over time with the emergence of different sub-branches. The aim of this study is to reveal the historical development and transformation of health tourism in Türkiye from the early years of the Republic to the present day. Study findings based on the investigative method reveal the turning points of health tourism in the country between 1923 and 2023 have been examined along a chronological timeline. This accumulation of a century in health tourism has been explained in four periods "Opening of Thermal Springs (1923-1962)", "Social Thermalism Practices (1963-1983)", "Incentive Policies for Health Tourism (1985-2000)", and "Reform Period and Action Plans (2001-2023)". In this respect, the study reports that, health tourism in Türkiye started with thermal springs a century ago, revived with thermal tourism practices, and gained momentum with policies and action plans dedicated for medical, senior, and accessible tourism.

GİRİŞ

Bireylerin tedavi olma ya da sağlığı koruma arayışı yüzyıllar boyunca süregelen bir seyahat etme nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygarlıklar kaplıca ve şifalı sularda banyo yapmışlar, sağlık tesisleri inşa etmişler, mineralli suları sağlık amacıyla kullanmışlar, hastalıklardan kurtulmak için seyahat etmişlerdir (Tontuş 2019). Dolayısıyla sağlık turizminin tarihi, antik dönemlerde tedavi için yapılan seyahatlere kadar dayandırılmaktadır. Günümüzde de insanlar sağlıklarını

nı yeniden kazanmak ya da korumak amacıyla seyahat ederek sağlık turizmini deneyimlemeye devam etmektedir.

Türklerin sağlık turizmine ilişkin yüzyıllık geçmişinde şifalı suya olan ilgisi, Bizanslılardan harabe olarak kalan kaplıcaların onarılmasını ve yeniden işletilmesini sağlamıştır. Bu dönemde Yalova ve Bursa kaplıcalarının harap edilmeyen kaplıcalardan olduğu ifade edilirken harabe haldeki kaplıcalar, Türk mimarisine uygun şekilde yeniden dönüştürülmüş ve halka açık bir kaplı-

ca anlayışı ile günümüze kadar gelmiştir (Avşaroğlu 1968; Altınsapan 2009). Dahası halka açık olarak geliştirilen bu kaplıcalarla sosyal termalizmin de ilk adımı atılmıştır. Bu gelişmenin ardından 1980'li yılların ortasında hazırlanan kalkınma planlarında sağlık turizmine yönelik teşvik tedbirlerinin geliştirilmesi bu alanda gerçekleştirilen reform çalışmaları için zemin oluşturmuştur. Dış pazarlarda değişen tüketici tercihlerinin dikkate alındığı bu reformlar çerçevesinde 2000'li yıllarda, sağlık turizminin geliştirilmesi programı eylem planı hazırlanmıştır. Böylece sağlık turizminin geliştirilmesine yönelik termal turizm, medikal turizm, erişilebilir turizm ve ileri yaş turizminde hizmet kalitesinin ve rekabet edebilirliğin artırılması amaçlanmıştır.

Alanyazında Türkiye'de sağlık turizminin tarihsel gelişimi ile ilgili bu alandaki son beş yılda yaşanan gelişmelerin değerlendirildiği (Edinsel ve Adıgüzel 2014), 2010 yılı sonrasında sağlık turizminin gelişiminin güçlü, zayıf, fırsat ve tehditler (GZFT analizi) kapsamında incelendiği (Kaymaz 2018), tarih öncesi çağlar, tarihi çağlar, rönesans dönemleri ve 1900'lü yıllardan günümüze gerçekleşen gelişmelerin ülkeler açısından ele alındığı (Tontuş 2019) çalışmalar bulunmaktadır. Ancak sağlık turizmi ile ilgili tarihsel incelemelerin ya kısa dönemler itibarıyla ele alındığı ya da antik dönemlerden itibaren yaşanan gelişmelere yer verildiği görülmektedir. Bu çalışma, sağlık turizmine ilişkin 1923 yılından 2023 yılına kadar geçen süreyi ele alması nedeniyle farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışmada, Cumhuriyet döneminden günümüze kadar devam eden yüzyıllık süreçte sağlık turizminin gelişiminin dönemler itibarıyla kırılma noktaları dikkate alınarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE İNCELEME YAKLAŞIMI

"Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?" adlı eserinde dönemselleştirmeye ilişkin düşüncelerini ifade eden tarihçi Le Goff'a göre, her uygarlık farklı dönemlendirme modellerini benimseyebilmektedir (Karaarslan 2019). Ayrıca dönemselleştirmeye karşı olan görüşler de bulunmaktadır. Örneğin, Osmanlı tarihinin kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve çöküş şeklinde yapılan

dönemselleştirmenin askeri müdahalelerin etkisinde gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Özvar 1999). Başka bir çalışmada eski çağ, orta çağ ve yeni-yakın çağ şeklindeki üçlü sistem kurgusuyla öğretilen Türk ve İslâm tarihinin yanlış olduğu savunulmaktadır (Alkan 2009). Tarihsel incelemelerde her ne kadar dönemlere ayırmanın subjektif yönü eleştirilmiş olsa da geçmişi tasnif etme zorunluluğu ve her toplumun kendine özgü hikâyesinin olduğu düşüncesi dönemselleştirme yapılmasının gerekliliği yönünde güçlü bir görüş birliği ortaya koymaktadır. Sosyal bilimlerle ilgili diğer disiplinlerde de bu bilinç düzeyinde yaklaşılması önerilmektedir (Aslan 2014; Karaarslan 2019; Teoman ve Bozpinar 2022).

Turizm alanında değişim ve gelişimin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde de genellikle dönemselleştirmenin yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Kozak vd. (2013) turizmdeki paradigma değişimini üç dönem üzerinden (Modern Öncesi, Modern ve Post Modern) incelemişlerdir. Çallı (2015) seyahat gelişim evrelerini beş dönemde (Tarih Öncesi, İlk, Orta, Yeni ve Yakın Çağ) açıklamıştır. Akova ve Çakmak (2015) turizmin boş zamanı değerlendirme biçimi üzerindeki etkilerini üç dönem (Tarım, Sanayi ve Bilgi Toplumu Paradigması) olarak incelemişlerdir. Çiçek (2021) ise çevre paradigmasının turizme yansımalarını üç dönem (İnsanı Üstün Gören, Endüstri Egemen ve Yeni Ekolojik Paradigma) şeklinde ele almıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar geçen yüzyıllık süreçte sağlık turizminin gelişimini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, inceleme yaklaşımı benimsenmiş ve incelemeler dönemselleştirme üzerinden yapılmıştır. Dönemselleştirme yapılmasının nedeni bir dönemi bütüncül olarak ele almanın zorluğudur (Barca 2009). Bu nedenle kendi içinde benzerlik gösteren koşullar belli dönemler içinde ele alınmıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde bir sektör incelemesi niteliği taşıyan bu çalışma kapsamında veri toplama amacıyla sağlık turizmine ilişkin alanyazın ve arşiv taraması yapılmıştır. Bu tarama sürecinde öncelikle kalkınma planlarında sağlık turizmi ile ilgili olarak yer alan konular tasnif edilmiştir. Sonrasında belirlenen dönemler kapsamında ko-

nu ile ilgili gazete haberleri, kitaplar, arşiv belgeleri, yasa ve yönetmelikler, tezler, makale ve bildiriler incelenmiştir.

SAĞLIK TURİZMİNDE KIRILMA DÖNEMLERİ

Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye’deki sağlık turizminin tarihsel gelişimi içindeki ilerlemeyi ortaya koymak için belirlenen kırılma noktaları dört dönemde incelenmiştir:

- ▶ 1923-1962 Kaplıca merkezlerinin açılmaya başladığı ilk dönem,
- ▶ 1963-1983 Sosyal termalizm uygulamalarının gündeme geldiği ikinci dönem,
- ▶ 1985-2000 Sağlık turizmine yönelik teşvik politikalarının geliştirildiği üçüncü dönem,
- ▶ 2001-2023 Sağlık turizminde reformların yapıldığı ve eylem planlarının hazırlandığı dördüncü dönemdir.

Takip eden kısımlarda bu dönemlerde sağlık turizminin gelişimi ile ilgili detaylı bilgiler aktarılmaktadır.

Birinci Dönem: 1923-1962 “Kaplıca Merkezlerinin Açılışı”

Cumhuriyet döneminde Türkiye’deki kaplıcaların sağlık amacıyla kullanımı bugünkü anlamda sağlık turizmi için önemli gelişmelerden biri olmuştur. Özellikle şifalı suların halk yararına işletilmesine ilişkin ilk girişimler, Atatürk’ün Yalova ve Bursa kaplıcalarını açmasıyla başlamıştır. Atatürk’ün yaşamında kaplıcaların önemli bir yeri vardır. Samsun’a çıktığı dönemde 25 Mayıs-13 Haziran 1919 tarihleri arasında Havza kaplıcalarında termal tedavi görmüş ve olumlu netice almıştır. Bunun üzerine 24 Eylül 1924 tarihinde Havza Kaplıcası ile ilgili olarak şunları söylemiştir (Özbey 1979):

Eğer Havza’nın nafi ve şifalı kaplıcaları ahvali sıhhiyem üzerinde müspet bir tesir bırakmasa idi emin olunuz ki inkılap için çalışamayacaktım.

Cumhuriyet döneminde, bazı milletvekilleri tarafından kaplıcaların ıslah edilmesi ve geliştirilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) çeşitli öneriler sunulmuştur. Unat’ın

(2017) belirttiğine göre bu önerilerden biri, 14 Mart 1925 tarihinde Kocaeli Milletvekili İbrahim Bey tarafından Yalova kaplıcalarının kullanımına yönelik gerekli hususların yerine getirilmesi ile ilgilidir. Bir diğeri, Muğla (Menteşe) Milletvekili Esat Bey tarafından kaplıcaların sahip olduğu faydaların tanıtılması hususundadır. Başka bir önerge ise 19 Aralık 1926 tarihinde Rize Milletvekili Esat Bey tarafından Rize’nin Atina ilçesinde bulunan kaplıcanın kontrol altına alınması ve buraya bir yol yapılması konusundadır. Bunların yanı sıra kaplıcalara ilişkin birtakım somut adımların da atıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, 1926 yılında İzmir’de Çeşme Kaplıcaları Türk Anonim Şirketi ile 1927 yılında İstanbul’da Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketi kurulmuş ve Diyarbakır’da yer alan Çermik Kaplıcası’nın işletmesi il özel idarelerine satılmıştır. Yalova Kaplıcası’yla bizzat ilgilenen Atatürk, 19 Ağustos 1929 tarihinde Yalova’yı ziyaret ettiğinde kaplıcayı çok beğenmiş ve “Burası geleceğin su şehri olacaktır” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir (Unat 2017). Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü’nün (TTOK), 1923-1939 yılları arasında yayınladığı dergi ve tanıtıcı malzemelerde de Yalova kaplıcaları hakkında “prospektüs”ler bulunmaktadır. Ayrıca bir gazete haberinde 1943 yılında gerçekleşen fiyat artış oranının yüzde 75 olmasına rağmen Yalova ve Bursa kaplıcaları ve otellerine ilginin fazla olduğundan söz edilmektedir (Güleryüz 2021). Bu bağlamda, sağlık turizminin gelişimine ön ayak olan Yalova ve Bursa Kaplıcaları yanında Balıkesir, Ankara, Çanakkale, Kütahya, İzmir ve Afyonkarahisar’ın önemli kaplıcalarını belirtmek gerekmektedir.

Yalova Kaplıcaları

Cumhuriyet döneminde ilk modern termal istasyon olarak kurulan Yalova Kaplıcaları’na, kaynak yetersizliği nedeniyle gereken önem verilememiştir. Kaplıcaların işletmesi 1930 yılında Atatürk’ün onayladığı bir kararname ile Seyr-i Sefain idaresine verilmiştir. Daha sonra bu idare kapatılarak kaplıcaların işletmesi AKAY şirketine devredilmiştir. Termal otelin yapımı da bu döneme rastlamaktadır. Otelin batıdaki çağdaşları gibi imar edilmesi için Paris’in kent planını yapmış

olan mimar Prof. Dr. Hanry Prost Türkiye'ye davet edilmiştir. Bunun üzerine Prost'un yardımcısı olan Prof. M. Jean Royerre kaplıcıyı birkaç kez ziyaret ederek ön çalışma yapmış ve 1935 yılında hazırlanan proje Atatürk'e sunulmuştur (Salman Günalp 2015).

Tarih boyunca birçok ziyaretçiyi ağırlayan ve parlak bir dönem geçiren Yalova'yı kaplıca ve sağlık turizmine açan Atatürk, 1930 yılında Türkiye'nin termal kaynaklarının analizini talep ederek bu kaynakların verimli kullanılması için öncülük yapmıştır (Kahraman 1986). Termal suyun kullanılmasına ve modern tedavi yöntemlerinin uygulanmasına ilişkin tesislerin açılması için projeler hazırlanmış, dönemin ünlü Fransız hekimi Dr. Nihat Reşat Berger, Türkiye'ye davet edilerek Yalova Kaplıcalarının Müdürlüğüne atanmıştır (Avşaroğlu 1968). Kaplıcanın sağlık turizminde kullanılması da Dr. Berger'in bu göreve getirilmesinden sonra başlamıştır. Yalova Kaplıcaları, termal bölge için tamamlanan haritanın onaylanması sonrasında 1938 yılında resmîyet kazanmıştır. Yalova Termal adıyla da anılan otele Atatürk, 22 Ocak 1938 tarihinde ilk misafir olarak bir tedavi kürü için Atatürk gelmiştir (Salman Günalp 2015). Kaşıntılara neden olan siroz rahatsızlığını ilk teşhis eden Dr. Berger'in gözetiminde başlanan tedaviden olumlu sonuç alan Atatürk, 1 Şubat 1938 tarihinde 11 gün kaldığı Yalova Termal Otel'den ayrılmıştır (Tatar 2022).

İzleyen yıllarda Yalova kaplıcaları şifalı sularıyla bilinen bir turizm merkezi olmuştur. Bu turizm merkezinde bir fizik tedavi ünitesinin bulunması ve yemeklerin bir diyetisyen kontrolünde hazırlanması kaplıcıyı önemli bir şifa merkezi haline getirmiştir. Yalova kaplıcalarının şifa özelliğinin korunmasına yönelik yapılan düzenlemeler, 1937 yılında yayınlanan bir haberde şu şekilde aktarılmıştır (*Kurun Gazetesi* 1937: 2):

Evvelce radyoaktivite nitelikleri taşıyan kaplıca suyuna banyolarda soğuk su karıştırılırken bu defa sıcak suyun bir kısmı kaynağından ayrılarak hususi bir havuz içerisinde soğutulduktan sonra boru ile banyolara sevk olmuştur. Ve soğuk su yerine soğutulmuş kaplıca suyu kullanılmıştır. Kaplıca sularının şifa özelliğini muhafaza edebilmesi için suların kaynağından çıktıktan sonra açık hava ile temasa getirilmek-

sizin kapalı mecralardan geçirilerek banyo yerlerine getirilmesi gerekir. Halbuki evvelce Yalova Kaplıcası'nın suları kaynağından çıkıyor, üstü açık yollardan geçerek banyolara kadar geliyor, tabii olarak radyoaktivite özelliğinin bir kısmı kaybolduktan sonra burada banyo için kullanılıyordu. Bugün kaplıcanın kaynağı kapanmıştır. Buradan çıkan sıcak sular açık hava ile hiç temas etmeksizin tamamıyla üstü kapalı mecralardan geçerek banyolara gelmektedir. Bu şekilde su kürü yapanlar banyolarda her türlü şifa niteliği taşıyan kaplıca suyu bulmaktadır.

Atatürk'ün açtığı Yalova Kaplıcaları ile ilgili düzenlemeler şehrin yeniden yapılanmasında da etkili olmuştur. Bu bağlamda kent planının yapılarak yeni yerleşim noktalarının kurulması, çevre düzenlemesi yapılarak mesire ve plajların halkın kullanımına açılması, donanma tesisi ve plajının yapımı ve kaplıcanın sağlık turizmi için yeniden tasarlanarak faaliyete geçmesi bölgenin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır (Salman Günalp 2015).

Bursa Kaplıcaları

Cumhuriyet döneminde birçok kaplıca merkezi bulunan diğer bir şehir Bursa'dır. Bursa kaynaklarının bir kısmı Vakıfbahçe'de (Çekirge) diğer kısmı Bademlibahçe'de yer almaktadır. Çekirge kaplıcalarının düzenlenmesine ilişkin alınan ilk önemli kararlar, Bursa'da Asri Kaplıcalar Şirketi Umumi Heyeti Başkanlık Müsteşarı Kemal Gedelecek ve Bursa Valisi Şefik Soyer'in katılımıyla gerçekleştirilen son meclis toplantısında şöyle ifade edilmiştir (*Cumhuriyet Gazetesi* 1933: 5):

Dönemin Belediye Başkanı Cemil Öz, Çekirge'deki bütün kaplıca ve banyolu otelleri beyaz yağlı boyaya boyatmıştır... Hamamların içine gelince, buralarda da önemli değişiklikler dikkat çekmektedir. Örneğin, aslan ağızlarının üstüne "havuza ve aslan ağzına yıkanmadan, temizlenmeden girmek memnurdur" levhaları asılmıştır. Banyolara dereceler yerleştirilmiş, döşemeler ve oda takımları temiz ve düzenli hale getirilmiştir.

Bursa'nın çağdaş bir kaplıca beldesi şekline bürünmesi için girişilen önemli teşebbüslerden biri Bursa Çelik Palas Oteli ve Çekirge Kaplıca binasının yapılmasıdır. Çinici'nin (2015) çalışmasında

ilk kaplıca otel olarak kabul edilen projenin 1930 yılında Türk Anonim Şirketi tarafından mimar Giulio Mongeri'ye hazırlatıldığı ifade edilmektedir. Yazar daha sonra yapımı ertelenen otelin, Fox Brothers Şirketi'ne ihale edildiğini, inşaat projesinin Mühendis Galip Bey tarafından onaylandığını ve Hüsnü Tümer gözetiminde uygulandığını belirtmektedir. Atatürk'ün de inşaatı ile yakından ilgilendiği otel, 1934 yılında açılmış ancak kaplıca havuzu 26 Temmuz 1935 tarihinde hizmete girmiştir (Çinici 2015). Çekirge Kaplıca suyunun özellikleri ile ilgili Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde de şu açıklamalara yer verilmiştir (*Akşam Gazetesi* 1937: 7):

Çekirge Sultan Kaplıcası dahi bir kibar evliyanın nazargâhıdır. Suyu uyuz ve cüzzama gayet nafidir (yararlıdır). Zira cüzzam illetine yalananların kaşı, kirpiği dökülür, nefesi darlaşır. Suyundan kırk gün içen cüzzamlı Allah'ın emriyle kırk yıllık illetinden kurtulur. Nefesi de davudi nefes olur.

Çelik Palas'tan sonra 1944 yılında Park Otel ve diğer otellerin de açılmasıyla Çekirge önemli bir kaplıca turizmi merkezi haline gelmiştir. Ayrıca bu dönem için Çekirge ilçesinde yer alan Askeri Hastane termal tedavi cihazları açısından dikkat çekmektedir. Daha çok üst gelir gruplarının sosyalleştiği Çekirge'de, 1950'li yılların sonunda Altıparmak Caddesi açılmış ve bölgeye ilgi daha da artmıştır (Avşaroğlu 1968).

DİĞER ÖNEMLİ KAPLICALAR

Balıkesir'de dönemin önemli kaplıcaları Gönen, Edremit ve Susurluk ilçelerinde yer almaktadır. Gönen'deki termal kaynaklar, Yalova ve Bursa'dan sonra modern anlamda sağlık turizmi için kullanılan ilk kaplıcalardan biridir. Ayrıca Edremit ilçesinde bulunan Derman Kaplıcası, 1936 yılında eski Bostanlı Kaplıcası yerine inşa edilen tesislerde hizmet vermeye başlamıştır. Debisi itibarıyla zengin olan Susurluk Kepekler Kaplıcası ise moor olarak bilinen şifalı çamurlara sahiptir (Özbey 1979). Dönemin diğer önemli kaplıcaları Ankara'daki Kızılcahamam ve Ayaş Kaplıcalarıdır. Büyük ve Küçük Kaplıca olarak ikiye ayrılan Kızılcahamam Kaplıcaları, Cumhuriyet döneminde ilk defa Ankara'nın valilerinden

Nevzat Tandoğan tarafından yenilenmiştir. Ayaş Kaplıcaları da 1935 yılından itibaren bir özel şirket tarafından işletilen ve Sağlık Bakanlığından kaplıca ve içme kaynağı ruhsatı alan tek kaplıcadır. Çanakkale'deki dönemin önemli kaplıcalarından Kestanbol Kaplıcası, 1935 yılında Ezine Belediyesi tarafından onarıp yeniden hizmete açılmıştır (Avşaroğlu 1968).

Kütahya'da özellikle 1935 yılından itibaren belediyenin ele aldığı çalışma alanları içinde Ilıca ve Yoncalı Kaplıcaları'nın yenilenmesi, halka açılması ve kiralanması gibi konular gündeme gelmiştir (Gökümlü ve Yaman 2020). İzmir'de dönemin önemli kaplıcaları arasında yer alan Agamemnon diğer adıyla Balçova Kaplıcası, Cumhuriyet döneminde yöneticilerin desteğini alarak gelişmeye başlamıştır (Özbey 1979). Günümüzde termal turizm merkezi olan Afyonkarahisar'da dönemin önemli kaplıcalarından biri Gazlıgöl'dür. Kaplıcanın yakınında bulunan maden suyunun işletilmesi için 1926 yılında Kızılay'a devredilmesi ile buraya modern bir tesis yapılmıştır. Tesis yapıldıktan sonra kaplıcanın tanınırlığı artmış ve kaplıcanın Afyonkarahisar Belediyesi tarafından işletilmesiyle birlikte hamamların bakımı, apart otellerin açılması gibi önemli değişimler yaşanmıştır (Özpunar 2013).

Yukarıda açıklanan birinci ve ikinci derecede önemli ve öncelikli kaplıcaların yanı sıra Türkiye'de farklı özelliklere sahip kaplıcalar da bulunmaktadır (Ülker 1988). Bunlardan deniz kıyısında yer alanlar, Armutlu (Bursa), Kestanbol (Çanakkale), Çeşme-Şifne (İzmir), Doğanbey (İzmir), Sultaniye (Muğla), Karaada (Muğla) ve Güre (Balıkesir) kaplıcalarıdır. Radyoaktif özellik gösterenler ise; Sandıklı (Afyonkarahisar), Kös (Bingöl), Kestanbol (Çanakkale), Pamukkale (Denizli), Pasinler (Erzurum), Çardak (Eskişehir), Bayramhacı (Kayseri), Muratdağı ve Yoncalı (Kütahya), Ilgın (Konya), Sultaniye (Muğla), Kozaklı (Nevşehir), Ladik (Samsun), Ayder (Rize), Sarıkaya (Yozgat), Dutlu (Ankara), Kepekler (Balıkesir), Bademlibahçe (Bursa) ve Vakıfbahçe (Bursa) kaplıcaları olup, bu kaynaklar gençlik suyu olarak da bilinmektedir.

Kaplıca merkezlerinin açılmaya başlandığı birinci döneme (1923-1962) ilişkin yasal düzenle-

meler incelendiğinde, Türkiye’de bulunan sıcak ve soğuk maden sularının halk sağlığının korunmasına ve turizm alanında kullanılmasına yönelik politikalara rastlanmamakla birlikte konu ile ilgili gereken birtakım tedbirler alınmıştır (Ülker 1988):

- 1926 yılında 167 sayılı Yer Altı Suları Hakkında Kanunda yeraltı suları kullanımı düzenlenmiştir. Kaplıcalarla ilgili ilk yasal hükümler 927 sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanunda yer almaktadır. Bu yasanın ikinci, üçüncü ve dördüncü maddeleri işletme ayrıcalığı, kamulaştırma ve ihale gibi hükümler içeren sıcak ve soğuk maden suları ve kaplıcalar ile ilgilidir.
- 1930 yılında 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 200. ve 210. maddelerinde öngörülen düzenlemeler maden suları ve kaplıcalarla ilgilidir. Bu kapsamda, maden sularının iyileştirici özellikleri ile tesislerin uygunluğunun onaylanması, ilgili denetimin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca yapılması, doktor bulundurulması, bölgelerin kaplıca ya da içme yeri olarak ilan edilmesi ve belediyeler tarafından kür vergisinin alınması üzerinde durulmuştur. Umum Hıfzıssıhha Kanununun 200. maddesi gereğince 16 Ağustos 1932 tarihinde tedavi kurumu kabul edilip işletme tasdiknamesi verilen ilk kaplıca Yalova Kaplıcasıdır. 1932’den 1957 yılına kadar üç tanesi Ankara’da olmak üzere toplam 10 kaplıcaya ve üç içmeye işletme izin belgesi verilmiştir.
- 1934 yılında 2376 sayılı yasada Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından maden sularının şişelenmesi tesislerinin kuruluşuna ilişkin hükümlere yer verilmiştir.
- 1939 yılında Yalova Kaplıcalarının İşletilmesi ve Kaplıcaların Geliştirilmesi İşlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına Bağlı Tüzelkişiliği Olan Bir Kuruluşa Devri Hakkında Kanun çıkartılmış ve kanunun adı daha sonra Yalova Termal Kaplıcalarının İdaresi ve İşletilmesi Hakkında Kanun olarak değiştirilmiştir.
- 1942 yılında 4268 sayılı Madenlerin Aranması ve İşletilmesi Kanununda ikinci madde, ma-

den sularının gelir ve giderlerinin, işletilmelelerinin ve isteklilere ihalesinin il özel idarelerine verilmesine ilişkin hükümler içermektedir. Ancak bu sulardan, önemli bulunanların gerek duyulması halinde devlet tarafından işletilebilmesi, isteklilere ayrıcalık yoluyla ihale edilebilmesi konusunda 927 sayılı kanunda yer alan ilgili hükümlerin geçerli olduğu açıklanmıştır.

- 1954 yılında 6309 sayılı Maden Kanunu’nda ilk madde sıcak ve soğuk maden suları ile ilgilidir. Bu kanunun 158. maddesinde sıcak ve soğuk maden suları ile kaplıcaların içme ve yıkanmaya elverişli olmasına ilişkin hükümler dışında, 1886 yılında yürürlüğe giren Maadin Nizamnamesi ve ilgili diğer yasalar kaldırılmıştır.
- 1957 yılında 6977 sayılı Maden Kanunu ile 4268 sayılı Madenlerin Aranma ve İşletilmesi Hakkında Kanunun ikinci maddesi değiştirilerek aşağıdaki hüküm eklenmiştir:

Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenecek şartlarda, maden sularının mülkiyeti il özel idarelerine, belediyelere, köylere, Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT) veya sermayesinin yüzde 50’den fazlası devlete ait kuruluşlara devredilebilir. Böylece mülkiyeti devir alınan maden suları, bu idareler tarafından doğrudan veya bunların katılacağı kuruluşlar ile işletilebilir. Bu idareler, maden sularının mülkiyetini, haki ve tüzel kişilere devredemez ve mülk olarak veremezler.

Ancak daha sonra bu hüküm Anayasa Mahkemesi tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yerine, sıcak ve soğuk maden suları üzerinde mülkiyet hakkının özel kişilere ya da devlete ait olamayacağına, hüküm ve tasarruf hakkının devletin elinde olabileceğine karar verilmiştir.

- 1957 yılında 9326 sayılı kararla yayınlanan Fizyoterapi ve Bunlara Benzer Müesseseler Hakkındaki Tüzük de kaplıcalar için önemlidir. Birinci maddesinde radyoloji, radyum ve elektrikle tedavi ile diğer fizyoterapi tesislerinin nitelik ve şartları belirlenmiştir. Aynı tüzüğün ikinci maddesinde kaplıca ve içmelerde yer alması gereken araç, mekân ve doktorlar belirtilmiştir.

Bu dönemde gerçekleşen önemli diğer bir gelişme İstanbul Tıp Fakültesi Hidro-Klimatoloji Kürsüsü'nün kurulmasıdır. 1933 yılında Atatürk, İstanbul Tıp Fakültesi'nde balneoterapi, kaplıca ve iklim tedavisi için bir birim kurulmasını ve Dr. Nihat Reşat Belger'in kurucu yönetici olarak görevlendirilmesini vasiyet etmiştir. Bu vasiyet üzerine 28 Kasım 1938 tarihinde kurulan Hidro-Klimatoloji Kürsüsü, 1975 yılında Tıbbi Ekoloji ve Hidro-Klimatoloji Kürsüsü adını almıştır. 1976 yılında Prof. Dr. Orhan Yenal'ın başkanlığında kürsünün öğretim elemanları tarafından Türkiye'de termal turizmdeki arz kaynaklarına ilişkin ilk ciddi çalışma gerçekleştirilmiş ve "Türkiye Maden Suları" adı ile beş cilt olarak yayınlanmıştır. Termal merkezlerin tedavi amaçlı kullanımlarında öncü olan bu kürsü, 15 Eylül 1983 tarihinde Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) kararı ile Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Anabilim Dalı adını alarak eğitim ve öğretime devam etmiştir (Özer 1991).

İkinci Dönem: 1963-1983 "Sosyal Termalizm Uygulamaları"

Tarih boyunca şifalı sulardan faydalanan Türklerin, sosyal termalizmin de öncüsü olduğunun göstergesi, Budapeşte'deki Velibey Hamamı girişinde yer alan kitabedir. Bu kitabe tam olarak çözümlenememiş olsa da ilk defa Rıza Reman'ın Balneoloji adlı kitabında yayınlanmış ve tanınır hale gelmiştir (Özbey 1979). Sosyal termalizm, termal tedavi masraflarını karşılamaya ekonomik gücü yeterli olmayan, dar gelirli ya da yoksul kişilerin hidromineral kaynaklardan faydalanabilmesini amaçlamaktadır. Sosyal sağlık turizmi olarak da adlandırılan bu kavram, sağlığın korunması ve iyileştirilmesi amacıyla bir sağlık turizmi tesisinde sunulan kür ve eğlence hizmetlerini kullanamayan dar gelirli kişilerin, devletin yardımı ile bu hizmetlerden faydalanabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Nitekim Türkiye'de bu hizmetleri ücretsiz kullanmak isteyen kişilerin sağlık kurumlarından rapor alması koşulu ile Sağlık Bakanlığı'na bağlı belgeli işletmelerde aldıkları hizmetlerin giderleri, çeşitli sosyal yardım kuruluşları tarafından karşılanmaktadır (İncekara 1996).

Sağlık turizme ilişkin ilk kararların alındığı bu dönem Türkiye'nin aynı zamanda planlı döneme geçtiği dönemdir. Birinci Kalkınma Planında (1963-1967) "Sermayenin yarısından fazlası devlet teşekküllerine ait iştirakler" başlığında Bursa Kaplıcası'na yer verilmiştir. Bu planda hamam, içme suyu, kanalizasyon, kütüphane ve çarşı gibi şehircilik ile ilgili çalışmalara belediyeler tarafından yeteri kadar yatırım yapılmadığına ve bu tip hizmetlerin geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra turizm yatırımları ve propaganda harcamaları kapsamında sağlık turizmine, birinci beş yıllık plan döneminde her yıl 11,1 milyon TL ayrılarak toplamda 55,5 milyon TL yatırım yapılması planlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı 1963). Bu dönemde hazırlanan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Tıbbi Turizm (termalizm ve klimatizm) Dairesi'nin 1964 yılındaki bir envanter çalışmasında şifalı su sayısının mevki olarak 117 ve kaynak olarak 1.400 olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de aynı yıl şifalı sularda iç turizme katılanların sayısı 3.800.000'den fazla olduğu 1968 yılında ise mevki olarak 1.219, kaynak olarak 1.520'ye yükselen şifalı suların 226'sı işletilmektedir. Bu şifalı sulardaki sabit konaklama tesislerinin oda sayısının 6.890, yatak sayısının ise 17.560 olduğu belirtilmektedir (Avşaroğlu 1968).

İkinci Kalkınma Planında (1968-1972) sağlık turizmine ilişkin turizm sektörü yatırımları kapsamında tıbbi turizm yatırımlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, planda her yıl 15 milyon TL ayrılmasına ve toplamda 75 milyon TL yatırım yapılmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra toplumun sağlığının korunması, hasta olanlara tıbbi tedavi olanaklarının eşit şekilde verilmesi, sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalanılması üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla devletin tedavi hekimliği yanında özellikle koruyucu hekimliği geniş halk kitlelerine ulaştırması amaçlanmıştır. Birinci ve ikinci kalkınma planı dönemlerinde sosyalleştirme programlarının kullanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı 1967). Üçüncü (1973-1977) ve Dördüncü (1979-1983) Kalkınma Planında sağlık turizmi ile ilgili herhangi bir planlamanın yapılmadığı görülmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı 1973; Devlet Planlama Teşkilatı 1979). Dahası bu dönemlerde sıhhi amaçla yapılan seyahatlerden el-

de edilen gelir ve giderlerin turizm gelirleri içindeki oranının önemsiz olduğu belirtilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023a).

Türkiye’de kaplıca planlamasına yönelik ilk ciddi çalışmalar Turizm Tanıtma Bakanlığı Planlama Dairesi Başkanlığında kurulan Termalizm-Klimatizm ve Dağ Turizmi Planlama Grup Başkanlığındaki Jeomorfolog ve Jeolog İsmet Ülker’in yönetiminde gerçekleştirilmiştir (Ülker 1988). Örnek kaplıca planı olarak başlatılan bu çalışmalardan ilki 1973 yılında tamamlanan Gönen Termal Su Şehri Nazım İmar Planı olmuştur. Böylece birinci derecede öncelikli kaplıca kaynakları yıllık programlar çerçevesinde ele alınıp planlamalar bu yönde gerçekleştirilmiştir. Birinci derecede öncelikli kaplıca merkezleri Uluslararası Kaplıcalar Birliği (FITEC) tarafından tanımlanan kaplıca şehri (termal su şehri) veya kaplıca yerleşmesi (termal yerleşme) olarak nitelendirilmiştir. Böylece kaplıca şehri içindeki konutların pansiyon işletmesi olarak kullanılması (kredi temini sağlanarak) teşvik edilmiştir. Bu uygulama ile mevcut konut alanlarında daha fazla konaklama yapılmasına ve sosyal termalizmin desteklenmesine olanak sağlanmıştır. Sosyal termalizmin gündeme geldiği ikinci dönemde (1963-1983) yapılan yasal düzenlemelerde, 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun (1961) yer almaktadır. Bu kanunla yatay bir örgütlenme modeli benimsenmiş ve Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Üçüncü Dönem: 1985-2000 “Sağlık Turizmine İlişkin Teşvik Politikaları”

Türkiye ekonomisinde hızlı gelişen ve lokomotif bir sektör konumuna gelen turizm, 1980’li yıllardan sonra sosyal ve kültürel etkileriyle adından söz ettirmeye başlamıştır. Nitekim 1983 yılı Türk turizminde canlanma döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde genelde turizm sektörüne, özelde ise sağlık turizmine yönelik önemli adımlar atılmıştır (Özer ve Songur 2012). Özellikle sağlık turizmi, 1990’lı yılların ortalarında küreselleşmenin etkisiyle alternatif bir turizm çeşidi olarak ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde tur operatörleri ve destinasyonların sun-

dukları ürünlerde termal turizmin yanı sıra SPA-Wellness turizmine de rastlanmaktadır.

İlk olarak Beşinci Kalkınma Planında (1985-1989), sağlık turizminin de içinde bulunduğu birçok alternatif turizm çeşidinin geliştirilmesine ilişkin hedeflere yer verilmiş ve bu hedeflerin ekolojik dengenin korunması, çevrenin temiz tutulması ve güzelleştirilmesi ilkeleri kapsamında değerlendirilmesi planlanmıştır. Böylece Beşinci Kalkınma Planı ile sağlık turizmi, planlarda yerini almaya başlamıştır (Devlet Planlama Teşkilatı 1984). Altıncı Kalkınma Planında (1990-1994), önceki planda olduğu gibi alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca sağlık turizmini ve sağlık turizminin önemli bir alt bileşeni olan üçüncü yaş turizmini daha etkin hale getirmek için teşvik tedbirlerinin geliştirilmesi ele alınmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı 1989). Yedinci Kalkınma Planında (1996-2000) ise turizmin 12 aya yayılması ve dış pazarda değişen tüketici tercihlerinin dikkate alınması doğrultusunda yeni alanlar yaratılması amaçlanmıştır. Bu amaç ile termal ve sağlık turizminin yanı sıra farklı turizm çeşitlerinin de geliştirilmesine yönelik faaliyetlere devam edilmesine karar verilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı 1995).

Sağlık turizmine yönelik teşvik politikalarının geliştirildiği üçüncü döneme (1985-2000) ilişkin yasal düzenlemeler incelendiğinde, sağlık turizmi tesislerinin tanımlandığı, bu tesislerin belgelendirilmesi ile ilgili hususların belirtildiği, sağlık ve termal turizme yönelik “Özel Belgeli Öncelikli Tür Turizm Yatırımları” ve “Öncelikli Tür Turizm Yatırımları” adı altında teşvik fonu kaynaklı kredilerin sağlandığı yönetmelik ve tebliğler bulunmaktadır (Unutmaz 1994):

- 1988 yılında kaplıcalar hakkındaki yönetmeliklerin ilki olan Maden Suları (Mineralli Sular) Yönetmeliği yayınlanmıştır.
- 1988 yılında 3487 sayılı Kanun ile 2634 sayılı 1982 tarihli Turizmi Teşvik Kanunu’na bir madde eklenmiştir. Böylece turizm merkezi ilan edilen yerlerin Turizm Bakanlığı’na ve bu bölgelerde bulunan termal kaynakların özel ve tüzel kişilere ayrılmasına olanak sağlanmıştır.
- 1991 yılında kabul edilen Turizm Yatırım ve İşletmelerin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik

(1991), 1982 tarihli Turizm Teşvik Kanunu'nun uygulanmasına dönüktür. Bu yönetmelikte yer alan 112., 113. ve 114. maddeler, sağlık turizmi tesislerinin belgelendirilme şartlarına, projelendirilmesine ve kaynakların korunmasına ilişkin hükümleri içermektedir.

- Sağlık turizmi sektöründe 1993 yılında çıkarılan Turizm Alan ve Merkezlerinde Yeralan Termal Suların Kullanma Hakkı ve İşletilme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile turizm merkezi ilan edilen yerlerde bulunan termal su ve tesislerle ilgili düzenlemelerin yapılması sağlanmıştır.
- 1993 yılında yayınlanan Turizm Alan ve Merkezlerinde Yer Alan Termal Suların Kullanma Hakkı ve İşletilme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (1993) kapsamındaki Turizm Kredileri İlke ve Şartları altındaki "Teşvik Kredileri" bölümünde sağlık ve termal turizmine yer verilmiştir.

Bu dönemde sağlık turizmi alanında mevzuat itibariyle düzenleme getiren konulardan bir diğeri de turizm yatırımlarında devlet yardımlarına ilişkin kanun, karar ve tebliğlerdir. Özellikle 1996 yılı itibariyle geçerli olan Gümrük Birliği kapsamında devlet yardımları yeniden düzenlenerek Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Avrupa Birliği (AB) normlarına uygunluğu sağlanmıştır. Turizm merkezi ilan edilen bölgelerdeki sağlık turizmi yatırımları kapsamında termal su tahsisi, Türkiye Kalkınma Bankası Kredisi, düşük tarifeli elektrik, haberleşme altyapısında öncelikli yatırım indirimi gibi devlet yardımlarından yararlanılmaya devam edilmiştir (İncekara 1996). Ayrıca bu dönemde sağlık turizmine uygulanan kredi oranları diğer yatırımlara uygulanan oranlardan oldukça yüksek olmuştur. Bu uygulama devletin sağlık turizmine önem verdiğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Unutmaz 1994).

Dördüncü Dönem: 2001-2023 "Reform Dönemi ve Eylem Planları"

Küreselleşen dünyada 2000'li yıllarda yaşanan ilk olay niteliğindeki terör saldırısı ile turizmin genel olarak olumsuz etkilendiği bir döneme girilmiştir. Aynı zamanda bu dönem 2002 yılında av-

roya geçişle birlikte görülen ekonomik durgunluk, 2003 yılında Asya-Pasifik ülkelerinde ortaya çıkan SARS salgını ve Irak savaşı gibi bazı olumsuz olayların gerçekleştiği bir dönemdir. Yaşanan bu olumsuzluklar turizm sektörünü dolayısıyla da sağlık turizmini etkilemiş ve hazırlanan kalkınma planlarında dış pazarlar dikkate alınmaya başlanmıştır. Sekizinci Kalkınma Planında (2001-2005) özellikle bu dış pazarlarda değişen tüketici tercihleri dikkate alınarak termal ve sağlık turizminin yanı sıra alternatif turizm çeşitleri ile ilgili faaliyetlerin sürdürülmesine yönelik kararlar alınmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı 2000). Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013) sağlık turizmi konusunda Türkiye'nin sağlık hizmetlerinin fiyatının uygun, kalitesinin ve jeotermal kaynakların rekabet edebilirliğinin yüksek olması nedeniyle sağlık turizminin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bir önceki plan döneminde olduğu gibi turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımının iyileştirilmesi ve potansiyel alanların yaratılması hedeflenmiş, tanıtım ve pazarlama hususunda yapısal bir reform gerekliliği üzerinde durulmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı 2006).

Söz edilen reform çalışmalarının hazırlandığı Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) öncelikli dönüşüm programları kapsamında Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programına ve eylem planlarına yer verilmiştir. Bu programda, Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık turizminin kurumsal ve hukuki altyapısının geliştirilmesine ve hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik eylem planları sunulurken, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlık turizminin fiziki ve teknik altyapısının iyileştirilmesine ve etkin tanıtım ve pazarlama yapılmasına yönelik eylem planları hazırlanmıştır. Aynı zamanda, medikal turizm, termal turizm, erişilebilir turizm ve ileri yaş turizmi alanlarındaki hizmetlerde de kalitenin yükseltilmesi ile sağlık turizminin tüm alt bileşenlerinde rekabet edebilirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Özellikle sağlıklı yaşam ile ilgili kaplıca, SPA ve benzer olanaklar ile sağlık altyapısının değerlendirilmesinin sağlık turizminin geliştirilmesi için önem arz ettiği üzerinde durulmuştur (Kalkınma Bakanlığı 2013).

Reform hareketlerinin devamı niteliğinde olan On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) ise sağlık turizmine yönelik hukuki düzenlemeler tamamlanarak, akreditasyon ve denetim altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Medikal turizm, termal turizm, erişilebilir turizm ve ileri yaş turizm de içeren bir yapıda, sağlık turizmi alanında tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda, ortalama konaklama süresinin artırılmasına ve turizmin yılın tamamına yayılmasına yönelik çalışmaların yapılmasına dikkat çekilmiştir. Yanı sıra dünya nüfusunun yaşlanmasıyla kronik hastalık yükünün artış göstermesine yönelik önlemler, hizmetlerin daha etkin sunulması ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin fırsata çevrilmesi ile Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki pazar potansiyelini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2019).

Sağlık turizmi pazarındaki potansiyelin önemli göstergelerinden biri olan istatistiki veriler, 2001 yılından itibaren TÜİK tarafından derlenmektedir. Bu verilerden sağlık turizmi amacıyla gelenlere geliş nedenine göre çıkış yapan ziyaretçi olarak ulaşılırken, sağlık turizmi gelirleri ise harcama türlerine göre turizm geliri şeklinde sunulmaktadır (Arı 2022). Bu bağlamda, 2003-2022 yılları arasında sağlık turizmi ziyaretçilerinin turizm ziyaretçilerine oranı Tablo 1 ve sağlık turizmi gelirlerinin turizm gelirine oranı ise Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2003 yılında 0,86 düzeyinde gerçekleşen sağlık turizmi ziyaretçilerinin turizm ziyaretçilerine oranının, 2022 yılında 2,45 düzeyine yükselmiştir. 2010 yılında 0,49 düzeyinde en düşük oranın ortaya çıkmasında, Orta Doğu'da Arap Baharı olarak adlandırılan iç savaşın yaşanması ve Türkiye'ye gelen İsrail turisti sayısının azalmasının yanı sıra bir önceki yıl yaşanan domuz gribi, küresel ekonomik kriz ve Davos olayı gibi olumsuzluklar etkili olmuştur. 2020 yılında 2,57 düzeyinde en yüksek oranın gözlenmesi ise turizm ziyaretçi sayısındaki yaklaşık yüzde 30 düzeyinde bir azalma ile ilgilidir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi sağlık turizmi gelirinin turizm gelirine oranı, 2003 yılından 2022 yılına kadar dalgalı bir seyirde ilerlemiştir. En

yüksek oranın 2020 yılında 7,86 düzeyinde olmasının nedeninin, pandeminin turizm gelirinde ciddi oranda bir düşüşe neden olması ve sağlık turizmi gelirlerinde daha az hissedilmesi olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Sağlık Turizmi Ziyaretçilerinin Turizm Ziyaretçilerine Oranı

Yıllar	Turizm Ziyaretçi Sayısı	Sağlık Turizmi Ziyaretçi Sayısı	Sağlık Turizmi Ziyaretçilerinin Turizm Ziyaretçilerine Oranı (%)
2003	16.302.048	139.971	0,86
2004	20.262.640	171.994	0,85
2005	24.124.501	220.338	0,91
2006	23.148.669	193.728	0,84
2007	27.214.988	198.554	0,73
2008	30.979.979	224.654	0,73
2009	32.006.149	201.222	0,63
2010	33.027.943	163.252	0,49
2011	36.151.328	187.363	0,52
2012	36.463.921	240.682	0,66
2013	39.226.226	300.102	0,77
2014	41.415.070	473.896	1,14
2015	41.617.530	395.019	0,95
2016	31.365.330	400.699	1,28
2017	38.620.346	467.302	1,21
2018	45.628.673	594.851	1,30
2019	51.860.042	701.046	1,35
2020	15.826.266	407.423	2,57
2021	29.357.463	670.730	2,28
2022	51.369.026	1.258.382	2,45

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023b; TÜİK 2023.

Tablo 2. Sağlık Turizmi Gelirinin Turizm Gelirine Oranı

Yıllar	Turizm Geliri (Bin \$)	Sağlık Turizmi Geliri (Bin \$)	Sağlık Turizmi Gelirinin Turizm Gelirine Oranı (%)
2003	13.854.868	203.705	1,47
2004	17.076.607	283.789	1,66
2005	20.322.111	343.181	1,69
2006	18.593.951	382.412	2,06
2007	20.942.500	441.677	2,11
2008	25.415.067	486.342	1,91
2009	25.064.482	447.296	1,78
2010	24.930.997	433.398	1,74
2011	28.115.692	488.443	1,74
2012	29.689.249	627.862	2,11
2013	33.073.502	772.901	2,34
2014	35.137.949	837.796	2,38
2015	32.492.212	638.622	1,97
2016	22.839.468	715.438	3,13
2017	27.044.542	827.331	3,06
2018	30.545.924	863.307	2,83
2019	38.930.474	1.412.438	3,63
2020	14.817.273	1.164.779	7,86
2021	30.173.587	1.726.973	5,72
2022	46.284.907	1.926.094	4,16

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023b; TÜİK 2023.

Reform dönemi ve eylem planlarının ağırlıkta olduğu dördüncü döneme (2001-2023) ilişkin yasal düzenlemelerde, sağlık turizminin medikal turizm, termal turizm, erişilebilir turizm ve ileri yaş turizmi olmak üzere alt bileşenleri kapsamında daha detaylı ele alındığını, sağlık tesisleri ve aracı kuruluşlar için sağlık turizmi yetki belgelerinin zorunlu kılındığını, destinasyonların geliştirilmesine yönelik stratejik eylem planlarının geliştirildiğini ifade eden yönetmeliklere ve kararnamelelere yer verilmiştir:

- ▶ Kaplıcalar Yönetmeliği (2001) ile kaplıcalarda sunulan hizmet çeşitleri tanımlanmış ve buralarda kurulması planlanan tesislerin nitelik ve nicelikleri belirlenmiştir.
- ▶ 2010-2014 yıllarını kapsayan ve Sağlık Bakanlığı (2008) tarafından hazırlanan Stratejik Eylem Planı'nda termal-kaplıca ve medikal turizmde önde gelen bölgelerde kamu ve özel sektörün uluslararası sağlık turizmi faaliyetlerine destek olabilmesi, sağlık turizminin yürütüleceği tesislere ait kriterlerin belirlenmesi ve denetimlerin sağlanması ile sektör ve STK'larla iş birliği yapılarak sağlık turizminde lider konuma gelmesi hedeflenmiştir.
- ▶ 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşların Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011) ile Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı kurulmuştur.
- ▶ Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik (2017) kapsamında sunulan asgari hizmet standartlarının belirlenmesi, sağlık kuruluşları ile aracı kuruluşların yetkilendirilmesi ve yürütülmesi planlanan faaliyetlerin denetlenmesi ile ilgili usul ve esasların düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda sağlık tesisinin ve aracı kuruluşun uluslararası sağlık turizmi hizmetlerinde faaliyette bulunabilmesi için uluslararası sağlık turizmi yetki belgesi alması zorunlu hale getirilmiştir.
- ▶ 663 sayılı Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2018) ile Uluslararası Sağlık Hizmetleri (US-

HAŞ) olarak adlandırılan bir anonim şirket kurulmuştur. Bu kuruluş, tanıtımın yapılmasına, kamu ve özel sektörün sağlık turizmine ilişkin faaliyetlerin desteklenmesine ve sunulan hizmet standartlarına ve akreditasyon kriterlerine ilişkin Sağlık Bakanlığı'na önerilerde bulunmuştur.

- ▶ Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planları 2007-2013 kapsamında Troya, Frigya ve Afrodısyia Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri termal turizm açısından önemli merkezler olarak belirlenmiş ve her birinin bölgesel destinasyon olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007).

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, Türkiye'de turizmin gelişimiyle paralellik gösteren sağlık turizminin yüzyıllık süreçte önemli gelişmeler gösterdiği belirlenmiştir. Yalova'da modernleşme ve çağdaşlaşmanın yansıması olarak hizmete giren termal otelin açılışı ile başlayan sağlık turizmi girişimleri, günümüzde medikal turizm, SPA-Wellness turizmi, erişilebilir turizm, ileri yaş turizmi gibi yeni kavramların da ortaya çıkmasıyla gelişmeye devam etmektedir. Bu gelişim sürecinde ülkenin coğrafi konumunun, iklim avantajının ve turizm politikasının etkili olduğu görülmektedir. Dünya genelinde 2020 yılı itibarıyla yaşanan pandemi sürecinin diğer tüm sektörlerde olduğu gibi sağlık turizmini de olumsuz etkilemesine rağmen bazı avantajların (düşük maliyet, yüksek bakım kalitesi, kısa bekleme süreleri vb.) sağlık turizmini tekrar canlandıracağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Sağlık turizmi sektörünün Cumhuriyet döneminden günümüze tarihsel gelişiminin incelendiği bu çalışmada, ilk kırılma noktası Yalova ve Bursa Kaplıcalarının açıldığı 1930'lu yıllar olmuştur. 1960'lı yıllarda kalkınma planlarıyla geçen kurumsallaşma sürecinde sosyal termalizm kavramı gündeme gelmiştir. Sağlık turizminin de içinde bulunduğu alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesine yönelik hedeflerin belirlenmesi ise 1980'li yıllara rastlamaktadır. 2000'li yıl-

Tablo 3. Sağlık Turizminin Kırılma Dönemleri

Dönem Aralığı	Dönem Adı	Dönemin Temel Özellikleri
1923-1962	Kaplıca merkezlerinin açılışı	Yalova'da termal otelin açılması Birinci derecede önemli kaplıcalara tedavi kurumu olarak işletme izin belgelerinin verilmesi
1963-1983	Sosyal termalizm uygulamaları	Termal su şehri olmaya elverişli merkezlerin belirlenerek kaplıca imar planlarının hazırlanması Konaklama olanaklarının artırılarak sosyal termalizm anlayışının gündeme gelmesi
1985-2000	Sağlık turizmine yönelik teşvik politikaları	Teşvik Kanunu'na dayanılarak 1993 yılında çıkarılan yönetmelik ile yatırımcıları sektöre çekebilecek cazibelerin oluşturulması Geleneksel kaplıca anlayışının yerini rekreasyon hizmetleri ile yenilenen termal tesislere bırakması
2001-2023	Reform dönemi ve eylem planları	Sağlık turizminin alt bileşenleri olarak medikal turizm, erişilebilir turizm, ileri yaş turizmi gibi yeni kavramların gelişmeye başlaması Sağlık turizmi alanında kritik reform alanlarının tasarlanması Sağlık turizminin alt bileşenlerini oluşturan turizm çeşitleriyle bütünleştirilmesine yönelik eylem planlarının yapılması

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

lardan itibaren de termal ve ileri yaş turizmine, medikal turizm ve erişilebilir turizm eklenmiş ve kapsam genişletilerek sağlık turizminde daha detaylı bir planlama aşamasına geçilmiştir. Bu bağlamda, sağlık turizminin yüzyıllık süreçte kırılma dönemlerine ilişkin temel özellikler Tablo 3'te özetlenmiştir.

Cumhuriyet döneminden günümüze sağlık turizmini konu alan mevcut çalışmaların incelendiği bu çalışmanın ilk kısıtlılığını, ikincil veri kaynaklarına dayanıyor olması oluşturmaktadır. Çalışmanın diğer bir kısıtlılığı ise sağlık turizminin tarihsel gelişimi ele alınırken bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi ve bu nedenle sağlık turizminin alt bileşenleri ile ilgili bilgilerin yüzeysel kalmasıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda sağlık turizminin önemli alt bileşenlerinden olan termal turizmin, medikal turizmin, erişilebilir turizmin ve ileri yaş turizminin tarihsel gelişimi her bir turizm çeşidi özelinde dönemler itibarıyla incelendiği ve bu dönemlerin sağlık ve turizm yöneticileri ile akademisyenler tarafından değerlendirildiği ampirik araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akova, O. ve Çakmak, T. F. (2015). Boş Zaman Paradigmasının Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımıyla İlişkisi ve Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 2 (3): 28-36.

Alkan, N. (2009). Tarihin Çağlara Ayrılmasında 'Üçlü Sistem ve 'Avrupa Merkezci' Tarih Kurgusu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (9): 23-42.

Akşam Gazetesi (1937, Ağustos 1). Bursa ılıcalarına girip hastalanmamak için neler yapmalı?

Altınsapan, E. (2009). *Eskişehir Hamamları (Selçuklu-Osmanlı Dönemi)*. Eskişehir: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Arı, H. O. (2022). Türkiye'deki Sağlık Turizmi Politikalarının, Sektörel Hedefler Bağlamında Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10 (1): 571-588.

Aslan, D. (2014). Modern Türkiye Tarihini Dönemlendirme Meselesi, *Turkish History Education Journal*, 3 (2): 65-81.

Avşaroğlu, M. (1968). *Termalizm ve Klimatizm Türkiye Kaplıcaları ve İçmeleri Kılavuzu*. Ankara: Türkiye Tıbbi Turizm Milli Konseyi.

Barca, M. (2009). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Gelişimi, *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, 2009: 34-52.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023*. Ankara.

Cumhuriyet Gazetesi (1933, Nisan 29). Çekirge Makyaj Yaptı!

Çallı, D. S. (2015). Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu, *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 4 (1): 4-28.

Çiçek, D. (2021). Çevre Paradigmalarının Turizme Yansımaları, *Turizm Akademik Dergisi*, 8 (2): 75-87.

Çinici, D. (2015). Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Giulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Oteli ve Kaplıcası (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. Ankara.

Edinsel, S. ve Adıgüzel, O. (2014). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yıldaki Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2): 167-190.

Göküdü, A. ve Yaman, M. (2020). Yerel Yönetimlerde Kent Planlaması Anlayışının Dönüşüm Evrelerine Bir Örnek: Kütahya Kenti (1923-1960), *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 29 (1): 35-65.

- Güleriüz, U. (2021). Türkiye’de Turizmin Tarihsel Gelişimi (*Basılmamış Doktora Tezi*). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- İncekara, A. (1996). *Sağlık Turizminde Jeo-Termal Kaynaklar*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın.
- Kahraman, N. (1986). *Turizmde Yatırım Projeleri*. İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Ankara.
- Kaplıcalar Yönetmeliği. (2001, 24 Temmuz). *Resmî Gazete*. (Sayı: 24472).
- Karaarslan, F. (2019). Tarih ve Hafızanın Düşüm Noktası: Tarihi Dönemselleştirme Sorunu ve Le Goff’un Dönemselleştirme Görüşü, *İnsan ve Toplum*, 9 (2): 1-29.
- Kaymaz, Ç. (2018). 2010 Sonrasında Türkiye’de Sağlık Turizminin Gelişimi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Te-kirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kozak, M. A., Evren, S. ve Çakır, O. (2013). Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (1): 7-22.
- Kurun Gazetesi. (1937, Ağustos 10). Yalova’da Fenni Tekâmül. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023a). Yıllık Bültenler 1973-1977 Yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>, Erişim tarihi: 10 Şubat 2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023b). Turizm İstatistikleri, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Özbey, S. (1979). *Şifalı Sularımız-Kaplıcalar ve İçmeler Rehberi*. Ankara: Yurt Haber Ajansı Yayın.
- Özer, N. (1991). Kaplıca Hekimliğinin Çağdaş Gelişimi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (3): 35-39.
- Özer, Ö. ve Songur, C. (2012). Türkiye’nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (7): 69-81.
- Özpunar, H. (2013). Afyonkarahisar’ın Yüzlerce Yıllık Su Kaynağı Kadınana, *Taşpınar Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 10: 4-9.
- Özvar, E. (1999). Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü, *Divan*, 7: 135-151.
- Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükümünde Kararname (2018, 3 Ağustos). *Resmî Gazete* (Sayı: 30498).
- Sağlık Bakanlığı (2008). Stratejik Plan, https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/35664/0/stratejik-plan-2010-2014pdf.pdf?_tag1=645253105A84728F7DFD78DA38BD15E44B061D86, Erişim Tarihi: 16 Mart 2023.
- Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükümünde Kararname (2011, 2 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 28.103).
- Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun (1961, 12 Ocak). *Resmî Gazete*. (Sayı: 10705).
- Salman Günalp, Ö. (2015). *Yalova Benim Kentim*. Yalova: Dönence Yayınları.
- Tatar, C. (2022). Mustafa Kemal Atatürk’ün Ölümünün 84. Yıldönümü, <https://hayatgazetesiodu.com/makale/14416809/ceygiz-tatar/mustafa-kemal-ataturkun-olumunun-84yildonumu>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2023.
- Teoman, Ö. ve Bozpinar, C. (2022). The Development of the Silk Industry in the Ottoman Bursa: An Analysis of Periodization, *Gazi Akademik Bakış*, 15 (30): 157-176.
- Tontuş, Ö. (2019). *Sağlık Turizminin Tarihçesi*. Ankara: SA-TURK Yayınları.
- Turizm Alan ve Merkezlerinde Yer Alan Termal Suların Kullanma Hakkı ve İşletme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (1993, 31 Aralık). *Resmî Gazete*. (Sayı: 21805).
- Turizm Yatırım ve İşletmelerin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik (1991, 21 Kasım). *Resmî Gazete*. (Sayı: 21058).
- TÜİK (2023). Turizm İstatistikleri ve Sınır İstatistikleri 2003-2022/Harcama Türlerine Göre Turizm Gelirleri ve Geliş Nedenine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçiler, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>, Erişim Tarihi: 15 Mart 2023.
- Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik (2017, 13 Temmuz). *Resmî Gazete*. (Sayı: 30123).
- Unat, K. (2017). Haymana Kaplıcasının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi, İçinde; T. F. Ertan ve K. Unat (Yayın. Haz.) *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu* (ss. 193-208). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Unutmaz, G. (1994). Kaplıca Turizmi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülker, İ. (1988). *Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Kaplıca Planlaması*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Seher GÜLENC

Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu’ndan mezun oldu (2009). Yüksek lisans derecesini Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik dalından (2011), doktora derecesini ise Anadolu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği dalından aldı (2019). 2012 yılında Anadolu Üniversitesi’nde çalışmaya başladı ve halen Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi’nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, turizm ve otel işletmeciliği, sağlık turizmi, medikal turizm ve turizm tarihidir.